

A kvantitatív másság felfedezése

Az EU diskurzusa az 1997-es
országvéleményekben

Kovács Melinda és Peter Kabachnik

Bevezetés

Nem Winston Churchill metszette ketté Európát akkor, amikor kijelentette, hogy a Balti-tengertől az Adriai-tengerig vasfüggöny ereszkedett a kontinensre – a megsztottság már korábban is létezett.¹ Amint azt Larry Wolff „Inventing Eastern Europe...” című könyvében bemutatta, a 18. századi felvilágosodás korában „kelet-Európát” „nyugat-Európa” találta ki, mint saját maga kiegészítő mását (Wolff 1994: 4). Wolff munkája kiemelkedő példa annak a felvilágosodás korabeli folyamatnak a diagnosztizálására, amely kelet-Európát nyugat-Európa-hoz képest alacsonyabb rendűként és olyan elmaradott, civilizálatlan régióként konstruálta meg, amely sokkal inkább létezett a nyugati képzeletben, mint bármilyen térképen. A másság ilyen megszerkesztésének a története azért is releváns ma, mert az Európai Unió (EU) keleti bővítése kapcsán meglepően hasonló dinamikákat figyelhetünk meg: ugyanez a dichotómia „íródik újra” kelet-Európára.²

E tanulmányban elvégezzük azon vélemények empirikus elemzését, amelyeket az EU Bizottság készített 1997-ben az EU-tagságra jelentkező kelet-európai országokról. Különösen azokra a szakaszokra koncentrálunk, amelyek „*Tagsági Kriteériumok: Politikai Kriteériumok*” címen szerepelnek.³ Eredményeink azt mutatják, hogy az országvélemények olyan médiumként szolgálnak, amely révén az EU a jelentkezőkre mintegy „újraírja” az alacsonyabb rendű kelet-Európa felvilágosodás kori fogalmát.

Böröcz József korábbi elemzése az országvéleményekről (lásd a *Replika* előző, 2001/43–44. számában) bizonyos mértékben kontextusba helyezi tanulmányunkat

1 Churchill szavainak eredetijét: „from Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic, an iron curtain has descended across the Continent” – „Winston Churchill’s Iron Curtain Speech in its Entirety” – l. a következő címen: <http://history1900s.about.com/homework/history1900s/library/weekly/aa082400a.htm?terms=Winston+Churchill>

2 Az „újraírást” az angol reinscribe-reinscription megfelelőjeként használom, annak a folyamatnak a jelölésére, amely során egy kulturálisan domináns norma manifesztálódik azáltal, hogy azt a hatalmi pozícióban lévők az alárendeltekkel kapcsolatban használják, kinyilvánítják vagy ráerőltetik másokra.

3 Lásd: <http://europa.eu.int/comm/enlargement/index.htm>.

(lásd még Böröcz 2000). Magyarul „Térkép e táj...” címen megjelent munkájában Böröcz elemzi az EU és Magyarország közötti kommunikációt, illetve azt, ami ahelyett áll. E munka körét terjeszti ki tanulmányunk azáltal, hogy mind a tíz keleti jelentkező országot vizsgálja, nem csak egyet. Míg a „Döntés és indoklásá”-ban Böröcz (2001) csak az országvélemények összefoglaló szakaszáról írt, esetünkben a politikai kritériumok szakaszainak elemzése betekintést enged a teljes diszkurzív világba. Célunk az, hogy átfogóbb képet kapjunk arról a módról, ahogyan az EU elképzei és felajánlja a keleti bővítést. Amit a témakör kitágításával nyerünk, azt elveszítjük az elemzés mélységén. Elemzésünk nem olyan részletes, mint Böröczé a „Térkép e táj ...”-ban, noha az ő eredeti tanulmánya motivált minket arra, hogy megvizsgáljuk az 1997-es országvélemények összességét.

Módszertanunk Carlo Ginzburg „evidenciapradigmáját” használja (lásd Ginzburg 1989); azt az aprólékos kutatást a részletekben bizonyos jelek után, amelyet Böröcz arra használ a „Döntés és indoklásá”-ban, hogy bebizonyítsa: a Bizottság országvéleményei úgy kerültek kialakításra, hogy a priori előállított következtetéseiket bizonyítsák. A szövegek alapos elemzésével lehetségessé válik a felhozott érvek dekonstrukciója, valamint ellentmondásaik és redundanciáik felfedezése. Erre a megközelítésre építünk kvalitatív diskurzuselemzésünk során, hogy felfedjük a szövegek stratégiáit és elemeit.

Az országvéleményekből előbukkanó diskurzuselemek számára a legjobb elméleti keretet Larry Wolff nyújtja annak tárgyalásával, hogy kelet-Európa hogyan találja magát a kellemetlen purgatóriumi helyzetben. Munkánk második szakasza bemutatja azt a három diszkurzív stratégiát, amelyet Wolff (1994) munkájából anyagunk szempontjából relevánsnak találtunk. A harmadik szakasz ugyanezeket a diszkurzív stratégiákat elemzi a tíz 1997-es országvéleményben, az utolsó pedig megvizsgálja, hogy kelet-Európa felvilágosodás kori fogalma hogyan „íródik újra” az országvéleményekben, és értelmezi az EU diskurzusát annak fényében, mi következik belőle a keleti jelentkező országok számára, s milyen hozzáállást azonosíthatunk az EU és a keleti jelentkező országok viszonyában.

Eredményeink azt mutatják, hogy az EU diskurzusa visszhangozza a 18. századi nyugat-európai elit Wolff-elemezte diskurzusát. Akárcsak Coopert és Stolert, akik a birodalomépítés dinamikáját elemezték, bennünket is az a dialektika érdekel, amely az EU és a kelet-európai jelentkező országok között feszül a gyarmatosító és a gyarmat közötti viszonyra jellemző kirekesztés és befogadás sajátos folytatásaként (Cooper és Stoler 1997: 3). E dinamika elemzése azért fontos, mert a felvételhez és a felvétel utáni lehetséges interakciókhoz az EU állítja fel a mércét. Ezért szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a felvilágosodás korából öröklött diszkurzív stratégiák milyen pontosan megismétlődnek az EU keleti bővítésének folyamatában.

A kvantitatív másik

A felvilágosodás kelet-Európát mint a kétértelműség megkülönböztetett régióját konstruálta, ami nem volt sem igazán keleti, sem igazán nyugati. S bár nem volt kimondottan keleti, mégis a másság jellemezte. A nyugat-Európánál kvantitatívan alacsonyabb rendű kelet-Európát a felvilágosodás találta ki, az EU-nak a keleti

jelentkezőkről szóló diskurzusa csak fenntartja és rögzíti ezt a képet. Ebben a szakaszban Wolff alapján összefoglaljuk azokat a diszkurzív stratégiákat, amelyeket a felvilágosodás korában használtak kelet-Európa kitalálásához.

Wolff elemzésében három, számunkra releváns diszkurzív stratégiát találtunk. Ezek:

- a definíciós törekvések,
- a civilizáció eszméje,
- a kétértelműség.

Az első diszkurzív stratégiát, a definíciós törekvések alkalmazását az példázza, amilyen szerepet nyugat-Európa játszott annak kitalálásában, amit kelet-Európa volt hivatott megtestesíteni: a Nyugat ellentétét. Kelet-Európát nyugat-Európával ellentétben határozták meg, mint ahogy a Kelet is a Nyugat konstruált ellentéte volt. Kelet-Európát azért határozták meg, hogy nyugat-Európának legyen minek ellenében meghatározni magát: felsőbbrendűként és civilizáltként – szemben kelet-Európa alsóbbrendűségével és barbarizmusával. Nyugat-Európa saját kvantitatív mását helyezte el kelet-Európában, magánál alacsonyabb rendűnek és elmaradottnak minősítette, ezáltal hierarchiát teremtve, és felsőbbrendűségével mintegy igazolva saját uralmát.

A felvilágosodás gondolkodói, filozófusai és utazói bizonyos mértékig szakértőnek és szaktekintélynek tartották magukat, ezért a felvilágosodás kitalációja oly mértékben arrogáns volt, hogy olyan szerzők is nyilatkoztak a kelet-európaiak barbarizmusáról, akik a lábukat sem tették be kelet-Európába. Wolff szavaival „a felvilágosodás kori értelmiség mások élményein keresztül élte meg az utazást” (Wolff 1994: 196), aminek eredményeként Voltaire, aki Berlinnél sosem járt keletebbre, kivételes lelkesedéssel írt Oroszországról, Rousseau-nál pedig senki sem képviselte szenvedélyesebben a lengyelek ügyét, noha ő maga Svájcánál keletebbre soha nem utazott (Wolff 1994: 7). Mivel a nyugati narratívák a dominancia kifejeződése voltak, a kelet-Európával való igazi találkozás hiánya miatt nem veszítették el hitelüket.

A felsőbbrendűség perspektívája kelet-Európa azon vonásait törekedett azonosítani és meghatározni, amelyek megfeleltek a régióval kapcsolatos nyugati elvárásoknak, míg a pozitív vonásokat negatívvokká alakította át. Mindez azt is lehetővé tette a nyugat-európaiak számára, hogy szemet hunyjanak saját hiányosságaik felett, és a „másik” számára egy olyan mércét állítsanak fel, amelynek ők maguk sem tudnak megfelelni. Kelet-Európa így az ideologikus kísérletezés laboratóriummává vált, amelyben a felvilágosodás úgy tanulmányozta a politikai lehetőségeket, hogy elméleti műveleteket végzett egy hipotetikus területen (Wolff 1994: 236).

A következő diszkurzív stratégia – a civilizáció eszméjének bevetése – akkor válik láthatóvá, amikor kelet-Európa nyugat-Európával kerül szembeállításra. Nyugat-Európa civilizált, míg kelet-Európa „fejlődésben” van, ezért nyugat-Európa a feltételezett elsőség és hierarchia pozíciójából funkcionál (Wolff 1994: 357). A civilizáció lámpását a kartográfia tartotta a kontinens keleti része fölél:

A térképészet egyértelműen azonosította magát a felvilágosodással, a felvilágosult emberek azon munkájával, akik a kontinens legsötétebb sarkába akartak fényt varázsolni. Ezentúl a térképészet fénye implicit módon a civilizáció fényéhez kapcsoló-

dott, hiszen kelet-Európát a 18. sz.-ban gyakran írták úgy le, mint ami éppen kibukkan a sötétségből, a ténèbres-ből (Wolff 1994: 149, fordítás tőlem – K. M.).

A norma tehát nyugat-Európa volt, s gondolkodói azzal az előfeltevéssel éltek, hogy a világ más régióinak is hasonló fejlődésen kell keresztülmenniük. Amennyiben kelet-Európa fejlődése nem ütötte meg a nyugat-európai mércét, úgy kelet-Európát kvantitatíve alacsonyabb rendűnek nyilvánították. Amikor e régió felkerült a Nyugat szellemi és nyomtatott térképeire, nem vált civilizálttá. Sokkal inkább az történt, hogy kelet-Európa mint a civilizáció konstitutív külső határa jelent meg.

A filozofikus földrajz kizárta kelet-Európát Európából (Wolff 1994: 7). A gyarmatok alsóbbrendű népeinek koloniális konstrukciója kvalitatív módon megkülönböztetett, alsóbbrendű „másikat” biztosított. A kelet-Európára vonatkozó nyugat-európai koloniális gondolkodásnak sajátos, kvantitatív formája alakult ki. Az Európa és Ázsia közötti dichotómiákból kelet-Európa földrajzi jelentéshez jutott, míg a civilizáció és a barbarizmus közötti dichotómiák filozófiai jelentéssel látták el (Wolff 1994: 357). A felvilágosodás kori útleírások, valamint az elmaradottság és barbarizmus képei révén kelet-Európát olyan módon képzeltek el, hogy szó sem lehetett a térség nyugathoz való viszonylagos közelségéről (Wolff 1994: 187–188). A Kelet elmaradottsága szemben állt nyugat-Európával, amelyet a civilizációként lehetett meghatározni.

A harmadik, Wolff által leírt, elemzésünk szempontjából releváns diszkurzív stratégia a kétértelműség. Wolff szerint kelet-Európa továbbra is kétértelmű helyet foglal el kirekesztés és befogadás között a gazdasági ügyekben csakúgy, mint a kulturális elfogadás terén (Wolff 1994: 9). Kétértelműség és a nyugatiak bizonytalansága hatja át az utazók leírásait kelet-Európáról. Salaberry márkí megdöbbenőnek és érthetetlennek tartotta, hogy amikor egy nincstelen asszony, akinek ő ennivalót adott – és akinek az ő értelmezése szerint ésszerűen csak a saját életben maradásával kellett volna foglalkoznia –, gyermekének adta az ételt. Ezzel olyan önfeláldozó szülői szeretetről tett tanúbizonyságot, amely ellentmondott Salaberry kelet-Európáról kialakult képének (Wolff 1994: 46). Feljegyezték, hogy hasonló meglepetést és értetlenséget keltett 1784-ben, amikor Louis-Philippe de Ségur gróf Franciaországot elhagyva Oroszországba indult, és Potsdamban találkozott Frigyesselel, aki beszámolt neki a lengyelek furcsa, kétértelmű természetéről: „A lengyelek jó harcosok, de a csapataik fegyelmezetlenek. A lengyel férfiak bátrak és *lovagiasak*, de a lengyel nőknek, úgy tűnik, erősebb a jellemük és hősiesebbek is” (Wolff 1994: 18, kiemelés az eredetiben, fordítás tőlem – K. M.). Frigyes ezután gúnyolódott a helyzeten, és azt állította, hogy igazából a nő a férfiak (Wolff 1994: 18). Az ellentmondás és a paradoxon szembeötlő a kortárs retorikában, mert az utazók tapasztalatainak némelyike nem felelt meg a kelet-Európáról kialakult képnek, így a tapasztalatok és az elvárások összeütközéséből kétértelműség született.

Az utazók megbízhatatlan terepmunkája és kelet-Európa mozgékony határai miatt kelet-Európa meghatározásra és magyarázatra szorult. Nyugat-Európa jól meghatározott terület volt, nem voltak kétértelműségei: amennyire meghatározott volt nyugat-Európa, annyira volt kétértelmű kelet-Európa. Az elmaradott kelet-Európa a lehetséges fejlődés keretében jelent meg, és ezért alsóbbrendűségét adottnak vették.

Az utazók és tudósok, akik térképek és enciklopédiák alapján próbálták megragadni és elhelyezni kelet-Európát, jól illusztrálják a felvilágosodás gyakorlatba átültetett definíciós törekvéseinek korlátait és ellentmondásait:

Kelet-Európa olyan tengernek tűnt, ahol a változó határok az árapállyal együtt mozogtak. Ezek olyan területek voltak, amelyek végül is mind a Kelet, mind pedig Európa egymással versengő fennhatósága alól kibújtak; olyan föld, amelyet sem enciklopédista, sem földrajztudós nem tudott teljes bizonyossággal lokalizálni (Wolff 1994: 185, fordítás tőlem – K. M.).

Kelet-Európa kétértelmű és bizonytalan zóna volt, amely állandóan változott nyugat-Európa percepciójában.

A felvilágosodás kelet-Európa-koncepciója fennmaradt és a 20. század második felében teljesebben ki, amikor a vasfüggöny kifejezte és egyben igazolta is kelet-Európa sötéttségét. Wolff hozzáteszi: a vasfüggöny eltűnt ugyan, de árnyéka megmaradt (Wolff 1994: 3). A hidegháború vége új kihívás elé állította a kelet-Európát alsóbbrendűként kezelni törekvő nyugati reprezentációs rendszert. Erre válaszként, mint e kötet tanulmányai is jelzik, az EU „újrírja” kelet-Európa felvilágosodás kori konstrukcióit. Most, hogy a szovjet blokk többé már nem igazolja kelet-Európa túlegyszerűsített megjelenítését, nyugat-Európának az EU-n keresztül kell újragondolnia kelet-Európa-hoz fűződő viszonyát. Wolff összefoglalója szerint:

Az 1989-es forradalom kelet-Európában egy fél évszázad nézőpontját érvénytelenítette, és elkerülhetetlenné tette Európa egészének újragondolását. A falakon lógó térképeken mindig is sokszínű kontinens, számos állam puzzle-darabkái voltak láthatóak, és a vasfüggöny sötét vonala, amely a fényt és az árnyékokat elválasztotta egymástól, a fejekben lévő térképeken húzódott. Ezeket a térképeket át kell igazítani és újra kell gondolni, de a szerkezetük igen mélyen gyökerezik és nagy a kényszerítő ereje (Wolff 1994: 3, fordítás tőlem – K. M.).

E mélyen gyökerező és erőteljesen kényszerítő struktúrák elemzésekor Wolff Edward Said „Orientalizmus” című, nagy hatású munkájának fogalmi újításaira támaszkodik:

...a kultúrához hasonló, a mindennapok valamennyi rétegét átjárni képes osztályrendszerek időtállóságának, elnyúlhatatlanságának megértéséhez csak közelebb vezet, ha belátjuk, hogy ezek a jelenségek amolyan belső készletek, amelyek az írókat, gondolkodókat nem gúzsba kötötték, hanem épp ellenkezőleg, alkotásra serkentették (Said 1979: 32–33).

Kelet-Európa kitalálása és az orientalizmus annyiban hasonlóak, hogy a domináns Nyugat objektív szellemi kereteket hoz létre, amelyek állandósítják a „másik” leegyszerűsítését és alsóbbrendűként kezelését. Said rámutat, hogy erős struktúrák és intézmények jönnek létre, amelyek létrehozzák és fenntartják az orientalizmust. E gondolkodásmód a Böröcz és Engel-diMauro által (ebben a kötetben) idézett, s Comaroff révén megfogalmazott három gyarmatosító stratégiát használja és alkalmazza az EU-ra. Ebből az következik, hogy még ma is léteznek a kolonialitás tartós mentális szerkezetei.⁴

4 Az EU-ra alkalmazott stratégiákról l. Böröcz és Engel-diMauro írásait ebben a válogatásban. A koloniális stratégiák eredeti kontextusban való elemzéséről l. Comaroff (1997: 163–197).

A Wolff által diagnosztizált felvilágosodás kori diszkurzív stratégiák kelet-Európa kitalálásához vezettek. Tanulmányunk következő szakasza azt mutatja be, hogy az EU hogyan használja ugyanezt a kelet-Európa-koncepciót és ezeket a diszkurzív stratégiákat, s hogyan éleszti fel a felvilágosodás elgondolását egy alacsonyabb rendű kelet-Európáról.

A Bizottság országvéleményei

Ebben a szakaszban azt az EU-diskurzust tekintjük át, amely feléleszti a felvilágosodás Wolff által leírt kelet–nyugat dichotómiáját, és azt figyeljük meg, mindez hogyan „íródik rá” a kelet-európai jelentkezőkre. Három kelet-Európát – mint alantas „pótén”-t – meghatározó, diszkurzív technika figyelhető meg: kelet-Európa negatívumainak hangsúlyozása, a civilizációfogalom kizárólag nyugat-Európának tulajdonítása, illetve kelet-Európa kétértelműségének kiemelése. E stratégiák mindegyike számos diskurzuselemben jelenik meg. Diskurzuselemen az elemzés során előbukkanó analitikus kategóriákat értjük. Ezeket az EU Bizottság országvéleményeiben létrehozott diskurzusban azonosítottunk. A keleti pályázók leírásának eme tipikus, újra és újra megjelenő módozatai együttesen adják a jelentkezők minőségére vonatkozó EU-s vélekedések tartalmát és konnotációit. A következő diskurzuselemeket azonosítottuk:

- hiány
- akadályok
- a hagyomány előtérbe helyezése
- a romák bemutatása
- „szociológiai tényezők”
- vendégszavak
- nemi előfeltevések.

Azokat a szakaszokat elemeztük, amelyek „A tagság kritériumai: Politikai kritériumok” alcím alatt szerepeltek azon országjelentésekben, amelyeket az EU Bizottsága adott ki a kelet-európai jelentkezők számára 1997-ben.⁵ Ezek a szakaszok visszatérnek az EU Miniszterek Tanácsának 1993. júniusi koppenhágai értekezletén elfogadott feltételekre, amelyek alapján 1997-ben eldőlt, hogy egy adott országra a felvételi tárgyalások megkezdése, vagy az elhalasztás vár. A három koppenhágai kritérium a következő:

- a jelentkező országban stabilaknak kell lenniük a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat és a kisebbségek tiszteletét és védelmét garantáló intézményeknek,
- az országnak működő piacgazdasággal kell rendelkeznie és képesnek kell lennie arra, hogy megbirkózzon az EU-n belüli versennyel és piaci erővel,

⁵ Empirikus elemzésünkhöz az országvélemények (angol nyelvű) on-line verzióját használtuk, amelyeket 2000. október 27-én értünk el azokon a címeken, melyeket a Hivatkozott irodalom után sorolunk fel.

– képesnek kell lennie arra, hogy a tagsággal járó kötelezettségeket vállalja, ideértve a politikai, gazdasági és monetáris unió céljaival való azonosulást is.⁶

Tanulmányunkban arra összpontosítunk, hogy az EU hogyan alkalmazta az első koppenhágai kritériumot. Miután meghatározták a koppenhágai kritériumokat és az összes jelentkező ország elkészítette önértékelő jelentését, az Európai Unió Bizottsága országvéleményeket írt mindegyik országról.⁷ A Bizottság azt állítja, hogy ezek az országvélemények képezték az EU döntésének alapját: öt ország (a Cseh Köztársaság, Észtország, Lengyelország, Magyarország és Szlovénia) lehetőséget kapott arra, hogy továbblépjen és tárgyalásokat kezdjen a teljes jogú tagságról, míg öt másik pályázó állammal (Bulgáriával, Lettországgal, Litvániával, Romániával és Szlovákiával) elhalasztották a tárgyalásokat.

A Bizottság a felvétel első feltételeként a stabil demokratikus rendszert említi (Jovanović 1997: 360). Miroslav Jovanović magyarázza ezt a fajta elvárást: „Ez többpártrendszert, jogállamiságot, az emberi és kisebbségi jogok tiszteletét, jószomszédi kapcsolatokat és a területi viták hiányát jelenti” (uo., fordítás tőlem – K. M.), majd arra a következtetésre jut, hogy „egyetlen rendszerváltó ország sem felel meg ennek a mércének, de néhány EU-ország sem felelne meg neki” (uo., fordítás tőlem – K. M.). Az EU tagállamaiban ma sem ismeretlenek az államiság kérdéseivel kapcsolatos fegyveres összetűzések, területi viták és szeparatista törekvések. Miközben az EU a stabil demokrácia elvárásával él, saját berkeiben atrocitások zajlanak. Tagállamainak cselekedetei, ha a kelet-európai jelentkezőkről kialakított diskurzus kontextusaként és háttereként tekintjük őket, kettős erkölcsre vallanak. Az országvélemények diskurzuselemeinek elemzéséhez ez adja a hátteret. Szövegünkben példákat és idézeteket használunk az országvéleményekből, és a *Függelék*ben összes empirikus eredményünk megtalálható.

Hiány

Ez a diskurzuselem azokra a jelenségekre vonatkozik, amelyeket mint olyan elemeket említenek, amikkel a jelentkezők nem rendelkeznek. Nyilvánvalóvá teszük, hogy a keleti jelentkezőket egy ideálhoz mérik, amelynek meg kell felelniük, mielőtt felveszik őket. Ez a diskurzuselem az EU definíciós erőfeszítéseit mutatja meg: a keleti jelentkezők identitását az adja, mijük nincs.

Ez jelentős diskurzuselem, hisz a hiányra való utalások a tíz országvéleményben összesen 102 alkalommal fordulnak elő. Az előfordulások eloszlása a következő:⁸

6 Fordításunk alapja: European Commission. “Commission Opinions concerning the Applications for Membership to the European Union.” Brussels: 1997 (<http://europa.eu.int/comm/enlargement/opinions/intro/index.htm>).

7 Figyelmünket a tíz, közelmúltig államszocialista rendszerű kelet-európai országnak, valamint EU-jelentkezésük sorsának szenteljük. Ez a tíz ország nem az összes jelentkező, azonban a kelet-európai országok legitim csoportot alkotnak, amennyiben mindannyian a kontinentális Európán belül találhatóak. Mindegyikük osztozik abban a közelmúltbeli történelemben, amely a demokráciához tért vissza, és megszüntette a szovjet befolyás alatt álló kormányzatot. Ebben a keleti bővítésbe tartozó országok különböznek a fennmaradó három jelentkezőtől, Ciprustól, Máltától és Törökországtól.

8 A jelentkező országok tárgyalásakor és bemutatásakor aszerint osztjuk szét őket, hogy az EU kezdett-e velük felvételi tárgyalásokat az 1997-es döntés nyomán.

| 'Hiány' – tárgyalásra bocsátott országok | | 'Hiány' – elhalasztott országok | |
|--|----|---------------------------------|----|
| Cseh Köztársaság | 10 | Bulgária | 10 |
| Észtország | 10 | Lettország | 11 |
| Lengyelország | 6 | Litvánia | 12 |
| Magyarország | 10 | Románia | 16 |
| Szlovénia | 4 | Szlovákia | 13 |

Ha az előfordulások számát vesszük annak jeléül, hogy egyes keleti jelentkezőkből milyen mértékben hiányoznak az EU-kompatibilis vagy EU-ra érdemes vonások, arra a következtetésre juthatunk, hogy az EU-ideálhoz Szlovénia és Lengyelország van a legközelebb, Románia és Szlovákia a legmesszebb, Litvánia köztes eset, s a másik öt jelentkező helyzetét lehet átlagosként értelmezni. Ez a másságnak az a foka, amelyet az EU a különböző keleti jelentkezőknek tulajdonít. Az EU-diskurzus következtelen és ellentmondásos természetének tanúbizonyságaként nem azok az országok kapják a legkedvezőbb általános megítélést, amelyek, úgy tűnik, a legközelebb vannak az ideálhoz. Az elhalasztott országok egyikében pont annyi a hiányosság, mint a tárgyalásra bocsátottak közül háromban. Ez nemcsak az országvéleményekre igaz, hanem a későbbi országjelentésekre is (lásd Kovács írását ebben a válogatásban).

De mi is hiányzik pontosan? A keleti jelentkező országokban hiányoznak intézmények és törvények, valamint az EU megállapodásainak és direktíváinak való megfelelés is. A hiányzó intézményekre példa Bulgária, a Cseh Köztársaság, Észtország és Szlovákia esetében az ombudsman, a Legfelső Bíróság Bulgáriában, a Legfelső Közigazgatási Bíróság a Cseh Köztársaságban, és Lettországban a szakosodott bíróságok általában. A hiányzó törvények: a köztisztviselői törvény Bulgáriában, a médiatörvény Magyarországon, a kisebbségi oktatásról szóló törvény Lettországban, a pornográfáról és a gyermekek kárára történő visszaélésekről szóló törvény Litvániában, köztisztviselői törvény Romániában, és a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvény Szlovákiában. A hiányzó megfelelés a jelentkező országokban arra utal, hogy vannak olyan egyezmények és dokumentumok, amelyeket ezek az országok nem írtak alá, vagy pedig nem ratifikáltak. A kisebbségekről szóló egyezmény ratifikációja hiányzik Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban és Szlovákiában. A szociális charta hiányzik Észtországban, Magyarországon, Romániában és Szlovákiában. Ezen felül Litvánia nem ratifikálta a kínzás elleni egyezményt, és Magyarország a menekültekre vonatkozó genfi egyezményt csak az Európából érkező menekültekre vonatkozóan írta alá.

Az összes elem közül, amely hiányozhat egy jelentkező országból, a legsokatmondóbb típus azon esetek csoportja, amelyekben a keleti jelentkezők nem engedelmessé válnak az EU explicit direktíváinak, amikor nem írnak alá vagy nem ratifikálnak egyezményeket. Ezekben az esetekben a jelentkezők azért vallanak kudarcot, mert nem teszik azt, amit az EU elvár.⁹ Ha ugyanis az EU egyszerre letétemé-

⁹ A dokumentumok folyamatosan elmaradó aláírása vagy ratifikációja rendszeresen említésre kerül a későbbi országjelentésekben, lásd Kovács írását ebben a blokkban.

nyese a civilizációnak és szakértő is azt illetően, hogy mi a legjobb a demokratikus rendszereknek, akkor komoly gondot jelent nem megtenni, amit mond. És pontosan ez is történik, lévén, hogy a felvilágosodás kori normák – amelyek szerint nyugat-Európa civilizált, kelet-Európa pedig elmaradott – „újraíródnak”.

Az Európa keleti és nyugati fele közötti, felvilágosodás kori dichotómiában foglalt különbség kvantitatív, és nem kvalitatív. Az EU és a keleti jelentkezők közötti különbség kvantitatív természete számos esetben egyértelművé válik: Bulgáriában kevés a pénz az árvaházakra, a Cseh Köztársaságban a bíróknak kevés a tapasztalatuk és nem elég képzettek, kevés képzett köztisztviselő van Észtországban, az igazságszolgáltatás nem elég hatékony Lettországban – ahol egyébként a tanári személyzet is kevés a nem állampolgár kisebbség nyelvtanításához –, kevés képzett bíró van Litvániában, Lengyelországban eszköszegény a rendőrség a szervezett bűnözés elleni küzdelemben, Romániában az igazságszolgáltatásban hiányoznak a képzett bírók és a felszerelés, valamint a bírói ellenőrzés a rendőrség tevékenysége felett, Szlovákiában pedig az ellenzék jogait nem teljesen tartják tiszteletben.

A hiány ezen említéseivel nem pocskondiázzák a keleti jelentkezőket, és arra sem utalnak, hogy a jelentkező országok bármit is rosszul tennének. A megfelelő módon cselekszenek és a megkívánt procedúrákat használják – csak éppen nem tesznek eleget. Ez azért válik egyértelművé, mert az EU egy ki nem mondott szempont szerint értékeli a jelentkezőket. Noha a mérce, amelyhez a jelentkező országok méretnek, sosem válik explicitté, az országvélemények azt az érzést keltik, hogy ilyen mérce létezik. E mérce léte és a keleti jelentkezők hiányosságai tehát párhuzamos diszkurzív konstrukciók.

Akadályok

Az EU definíciós törekvései abban a diskurzuselemben is nyilvánvalóak, amelyet 'akadályok' névvel illetünk. Ez a diskurzuselem felelős azokért az esetekért, amelyekben az EU explicit módon megnevezi azokat a vonásokat, amelyekkel rendelkeznek a jelentkezők, és amelyek megakadályozzák az EU-hoz való csatlakozásukat. Azért kezeljük a 'hiány' diskurzuselemtől külön az akadályokat, mert itt az EU expliciten hivatkozik a jelentkező országokbeli problémákra.

A diskurzuselem 35 előfordulása a következőképpen oszlik meg a jelentkező országok között:

| 'Akadály' – tárgyalásra bocsátott országok | | 'Akadály' – elhalasztott országok | |
|--|---|-----------------------------------|----|
| Cseh Köztársaság | 1 | Bulgária | 0 |
| Észtország | 1 | Lettország | 5 |
| Lengyelország | 3 | Litvánia | 3 |
| Magyarország | 0 | Románia | 9 |
| Szlovénia | 3 | Szlovákia | 10 |

Az EU-tagság akadályai szempontjából úgy tűnik, Románia és Szlovákia van a legmesszebb a felvételtől. Ez megismétli és megerősíti ennek a két országnak a 'hi-

ány' diskurzuselem alatti pozícióját. Az a két ország, amelyet a 'hiány' diskurzuselem mint az EU-ideálhoz legközelebbit mutat be – Lengyelország és Szlovénia –, itt nem kap hasonlóan kedvező besorolást. Azok az országok, amelyekről az 'akadály' diskurzuselem alapján azt gondolhatnánk, hogy a legkevesebb gondjuk lesz a felvétellel, az ítélet két különböző oldalán vannak: Magyarország megkezdheti a tárgyalásokat, míg a Bulgáriával való tárgyalást elhalasztják. A sikeresen tárgyalásra bocsátott Lengyelországnak és Szlovéniának ugyanolyan kevés (3) 'akadály' van, mint az elhalasztott Litvániának. Noha az EU kétségkívül a jelentkezők feletti bíró szerepébe helyezi magát, és erőfeszítéseket tesz alsóbbrendűként való meghatározásukra – nem következetes.

Az 'akadály' diskurzuselem a következő példákban figyelhető meg plasztikusabban: a Cseh Köztársaságban a bíróságok helyzete nagy kihívást jelent az ország EU-integrációja szempontjából; a lett hatóságoknak módot kell találniuk arra, hogy a Lettországnak született nem állampolgár gyermekek könnyebben kapjanak állampolgárságot; Litvániában rendőri védelmet kell nyújtani a zsidó istentiszteleti helyeknek, Romániában pedig az alkotmányos ellenőrzés igen nagy akadálya az, hogy az alkotmánybíróság határozatait a parlament kétharmados többséggel felülbírálhatja. Szlovéniában a nemzetgyűlésnek jobb személyzetre van szüksége, hogy elláthassa törvényhozó feladatait, különösen is az európai integráció fényében.¹⁰ Az EU pontos és explicit állításai azt tükrözik, hogy az EU egyszerre szakértője a demokratikus berendezkedésnek és a keleti jelentkezőknek.

Hagyomány

Az EU Bizottság rezsimszakértőként is megkonstruálja magát, amikor expliciten hivatkozik a politikai kultúra és intézmények hagyományaira. A politikai kultúrára és intézményekre vonatkozó hivatkozások alkotják a 'hagyomány' diskurzuselemét, amely alatt a politikai rendszerek hagyományos, szokásos és egyezményes vonásai kerülnek említésre. A hivatkozott hagyomány sosincs kimondottan meghatározva, és nem világos, hogy az kinek a hagyománya kellene, hogy legyen. Feltehetően lehetne az EU-é is, ám ehhez az EU-t mint homogén entitást kellene elképzelnünk. Az EU-t hagyományként konstruálni arra szolgál, hogy jobban megvilágosodjék kelet-Európa kétértelmű és bizonytalan természete. Ez a felvilágosodás kori nyugatiak kelet-Európára való reakcióinak a nyoma vagy megfelelője: kelet-Európa nem mutatja azokat a vonásokat, amelyeket a nyugat-európai megfigyelő elvárna tőle, ergo: baj van a hagyományaival.

A 'hagyomány' diskurzuselem 12 előfordulása elég egyenletesen oszlik meg a tíz jelentkező ország között: mindegyik országvéleményben egy alkalommal fordul

¹⁰ Az itt hivatkozott részek a következők: "The situation of the courts in the Czech Republic constitutes a major challenge for the country's integration to the European Union"; "The Latvian authorities must consider ways to make it easier for stateless children born in Latvia to become naturalized"; in Lithuania, "police protection is needed for Jewish places of worship"; and "The fact that the Constitutional Court's rulings can be overturned by a two-thirds majority in Parliament is a major obstacle to genuine constitutional control in Romania." Also, in Slovenia, the National Assembly needs better staff "to enable it to fulfill its legislative functions, notably in the context of European integration."

elő, kivéve Litvániát és Romániát, amelyeknél két-két előfordulást találhatunk. Hivatkozás a hagyományra leggyakrabban mint a parlamenti képviselők tradicionális mentességére való utalás fordul elő: ez történik Bulgária, a Cseh Köztársaság, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia és Szlovénia esetében. Litvánia és Románia esetében az ezen felüli hivatkozások az államelnökök hatalmára vonatkoznak. Ebben a diskurzuselemben a különleges eset Szlovákia, ahol a hivatkozás a következő: a mostani kormány nem teljesen tiszteli a többi intézmény szerepét és felelősségét, és gyakran olyan hozzáállást tanúsít, amely túlmegy a demokráciákban hagyományosan elfogadott konfrontációkon.¹¹ Ez az eset azért is kivételes, mert megnevezi a vonatkozó hagyományt és azt kimondottan demokratikusként azonosítja, továbbá azért is, mert Szlovákia a leírás szerint nem felel meg e hagyománynak. A diskurzuselem többi előfordulása a jelentkező országok olyan vonásait emeli ki, amelyek összhangban vannak a hagyománnyal. Ennek eredményeként Szlovákia a többi jelentkezőnél lényegesen kedvezőtlenebb színben tűnik fel.

A 'hagyomány' diskurzuselem érdekesen árnyalja a módszert, amellyel az EU „újraírja” a kelet–nyugat dichotómiát a jelentkezők vonatkozásában. Azt várhatnánk, hogy a „hagyomány” annak az elmaradottságnak, idejemúlt megoldásoknak és a modernitás hiányának a fedőneve, amellyel a keleti jelentkezőket vádolják. Ez a bemutatás lenne összhangban azzal a kelet–nyugat hierarchiával, amelyet az EU a felvilágosodástól örökölt. Az itt használatos hagyományfogalom azonban inkább a civilizáció szinonimája, aminek viszont az EU a letéteményese. A hagyomány szófordulatának ilyen használata belecsatlakozik az alsóbbrendűség-dinamikába, hiszen azt sugallja, hogy a keleti jelentkezők nem eléggé civilizáltak.

Romák

Hogy a keleti jelentkezők mennyire nem civilizáltak, azt különösen azon lehet lemérni, hogyan bánnak a kisebbségekkel.¹² A tíz országvélemény közül hétben összesen 34 alkalommal említik a roma kisebbség elleni diszkriminációt és az őket érő atrocitásokat. Az előfordulások eloszlása országoként a következő:

| 'Romák' – tárgyalásra bocsátott országok | | 'Romák' – elhalasztott országok | |
|--|----|---------------------------------|---|
| Cseh Köztársaság | 5 | Bulgária | 4 |
| Észtország | 0 | Lettország | 0 |
| Lengyelország | 2 | Litvánia | 0 |
| Magyarország | 13 | Románia | 4 |
| Szlovénia | 2 | Szlovákia | 3 |

¹¹ A hivatkozott rész eredetije: “the present government does not fully respect the role and responsibilities of the other institutions and frequently adopts an attitude which goes beyond the confrontations traditionally accepted in a democracy”.

¹² Arról, hogy a kisebbségpolitika hogyan válik a demokrácia szinekdochéjává, lásd Böröcz (2001).

Ez a diskurzuselem tehát kivételesen aránytalanul oszlik el: Magyarország országvéleményében található a romák 34 említése közül 13. Ez azt az érzést kelti, hogy Magyarország kapcsolódik leginkább össze a roma kisebbséggel és azokkal a szimbolikus jelentésekkel, amelyeknek ezt a csoportot megfeleltetik. Ha a keleti jelentkezők elmaradtak, akkor az az ország, amely legerősebben kapcsolódik össze a benne lakó folklorikus csoporttal, különösen az.

Azok az angol szövegek, amelyek tanulmányunk alapját képezik, számos formában utalnak a romákra.¹³ Ha egy adott diskurzusban egy entitás megnevezésére számos morfológiai variáns áll rendelkezésre, az arra utal, hogy ez az entitás fontos ebben a diskurzusban. Mivel a romákra több szó is használatos, arra következtünk, fontos szerepet játszanak abban, ahogy az EU a keleti jelentkezőket konstruálja. A morfológiai variánsok és előfordulásai a következők (a variánsok az országvéleményekből idézett pontos változatok. Az egyes és többes számokat ugyanabban a kategóriában tárgyaljuk):

| Morfológiai variáns | Előfordulások száma |
|----------------------------------|---------------------|
| „gypsies (Romanies)” | 2 |
| „gypsies”, „gypsy” | 6 |
| „Romany (tzigane)” | 1 |
| „gypsies (Roma)” | 10 |
| „Roma” | 6 |
| „Roma (gypsies)”, „Roma (gypsy)” | 7 |
| „gypsies or Roma” | 1 |

Ugyanarra a csoportra hét morfológiai variáns vonatkozik. Azonban abban a felvilágosodás kori szellemben, amelyet az EU megörökölt, a logikus választás a jelentésnek egy szigorúan referenciális elmélete volna, amely a nyelvben pontosan egy címkét készítené a külvilág minden egyes referenséhez. A felvilágosodás normális nyelve azért nem működik, mert a romák meghatározása nehézkes, bizonytalan és kétértelmű. Ez az etnikai csoport rejtélyes, és utal az összes keleti jelentkező rejtélyességére. A felvilágosult Nyugat fényéhez és intellektusához képest a 'roma' elem által színezett kelet-Európából hiányzik a világos áttekinthetőség és a stabilitás.¹⁴

Szociológiai tényezők

Kelet-Európa kétértelműségét és ködös bizonytalanságát, amelyek a felvilágosodás kori dichotómia állandó elemei voltak, a romák tárgyalása „újraírja” az országvéleményekre. A romákról szóló diskurzuselemet egy másik elem, a 'szociológiai tényezők'-re való utalás is alátámasztja az EU diskurzusában. Bulgária, a Cseh

¹³ A nyelvi formák ezen gazdagságát nem tudom magyarul érzékeltetni, ezért az eredeti formában közlöm az angol alakokat – (K. M.).

¹⁴ Az EU diskurzusa ebből a konceptualizációból sokkal inkább esszencializációvá válik a későbbi országjelentésekben (lásd Kovács írását ebben a tanulmánygyűjteményben).

Köztársaság, Lengyelország, Magyarország, Románia és Szlovákia országvéleményei mind megemlítik, hogy a romák sanyarú sorsának okai ezekben az országokban a „szociológiai tényezők” között keresendők. Az országvélemények azonban sosem tisztázzák, hogy mik is ezek a szociológiai tényezők. Maga a kifejezés társadalomtudományosan hangzik, mintha azt a felvilágosult Nyugat találta volna ki. Ezenfelül az empirikus vagy elméleti társadalomtudomány tekintélyét idézi a politikai szövegben azáltal, hogy „szociológiai”, és nem szociális, esetleg társadalmi tényezőket említ. A szociológia mint tudományterület keretében a kifejezésnek nincs értelme, ami erős jelzése annak, hogy valójában valamiféle – az osztály és a faj kategóriáit zanzásító – eufemizmussal állunk szemben.

Mivel a Bizottság semmilyen referenst nem határoz meg a szociológiai tényezők számára, ezek olybá tűnnek, mintha egyértelműek volnának a jelentkezőket megítélő szubjektum számára. Ezzel szemben a jelentkezők olyanok, amilyenek: nemcsak romaellenes diszkriminációval élnek, de vannak még „szociológiai tényezőik” is, amelyek a körülményeket sajnálatossá teszik.¹⁵ E „szociológiai tényezők” léte tovább árnyalja azt a képet, amely a jelentkező országokat keleti alantaskaként tünteti fel.

Vendégszavak

A 'vendégszavak' diskurzuselemeként azt a 8 esetet tartjuk számon, ahol az országvélemények az értékelt országok nyelvéből kölcsönzött vendégszavakat szerepeltettek. Ennek fő következménye, hogy általuk a keleti jelentkezők egzotikusabbnak tűnnek. Ez az egzotikusság a nyugati szubjektumtól való különbség, távolság, és esetleg a hozzá viszonyított alsóbbrendűség hordozója is egyben. A diskurzuselem előfordulásai a következők:¹⁶ Észtországban a kerületek megnevezése 'maakond', Lettorságban a parlament egyetlen házának megnevezése 'Saeima', a litván egykamarás parlament 'Seimas', Romániában a központi kormány a közigazgatást a megyék ('judets') fennhatósága alá utalta. Lengyelország országvéleményében szerepel a 8 kétnyelvű szóhasználatból 4. Ezek a következők: a parlament egyik háza a 'Sejm', a szenátus tagjait olyan egységekben választják, amelyek megnevezése 'voivodships', a helyi kormányzók megnevezése 'voivods', valamint a 'vovivodships' és a helyi önkormányzatok szintje között létezik egy helyi közigazgatási szint, amelynek megnevezése 'powiats'. Mivel a vendégszóhasználat esetei ilyen számosságúak Lengyelország esetében, ez az ország kissé egzotikusabbnak tűnik, mint a többi. Mivel a keleti jelentkezők nyelvén használatos szavak nemigen fognak az EU-bővítés terminus technicusaivá válni, megjelenésük szerepe más aligha lehet, mint az, hogy hangsúlyozzák a keleti másságot. Az egzotizmus arra utal, hogy a keleti jelentkezők esetleg nemcsak kvantitatív, hanem kvalitatív mások is lehetnek.¹⁷

15 Az elmondottak semmilyen értelemben nem hivatottak lekicsinyelni a romák nehézségeit ezekben az országokban. Az érvünk az, hogy az EU nem pusztán felhívja a figyelmet arra, hogy ez a csoport marginalizált, hanem arra használja a csoporttal szembeni bánásmódot, hogy a keleti jelentkezőket bizonyos módokon konstruálja.

16 Az angol on-line dokumentumokban használt helyesírást reprodukálom – K. M.

17 A kvalitatív másság eszméje inkább támaszkodik Said, mint Wolff munkájára. Hogy a későbbiekben az egzotizmus hogyan válik az EU-diskurzus egyik fő stratégiájává, arról lásd Kovács írását ebben a válogatásban.

Az országvéleményekben található 'nemi előfeltevések' felvetik a civilizáció kérdését és azt, hogy a keleti jelentkezőket konstruálják-e bárhogy másképp, mint elmaradott országokként. Ha az az ideál, amihez a jelentkezők méretnek, és amelyet expliciten soha nem azonosítanak, a demokrácia ideálja, akkor azt tételezzük, hogy a kirekesztés ellenében a befogadást támogatja és ezért azt írja elő, hogy a politikai részvétel, a tisztségek és tevékenységek mindkét/az összes nem előtt nyitva álljanak. Mivel az elemzés alatt álló szövegek az EU termékei, a nemi előfeltevések kibontásával rávilágíthatunk annak az ideálnak egy aspektusára, amelyet az EU ajánlani látszik.¹⁹

A nemi előfeltevések 25 előfordulását 3 csoportba lehet besorolni: *befogadás* (azok az esetek, amelyekben mindkét/bármely nemű személytől elvárható, hogy részesüljön az egyéni cselekedet befolyásolási képességébe vetett hitben²⁰ és a politikai hatékonyságban – akár választott tisztviselőként, akár választóként); *kirekesztés* (azok az esetek, amelyekben csak hímnemű személytől várható el, hogy részesüljön az egyéni cselekedet befolyásolási képességébe vetett hitben és a politikai hatékonyságban – akár választott tisztviselőként, akár választóként); és *tények* (azok az esetek, amelyekben a politikai tisztségeket betöltők férfiak, és ezért hímneműként való leírásuk csak az adott helyzetet tükrözi). A 25 előfordulás eloszlása, amelyeket a *Függelék* felsorol, a következő:

| Nemekre vonatkozó nyelvhasználat | A típus előfordulásai (a számok a <i>Függelékben</i> felsoroltakra vonatkoznak) | Összesen |
|----------------------------------|---|----------|
| befogadás | 4, 5, 6, 12, 25 | 5 |
| kirekesztés | 1, 2, 3, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23 | 17 |
| tények | 8, 22, 24 | 3 |

A kirekesztés túlsúlya megdöbbentő. Az EU által előállított diskurzus olyan ideált jelenít meg, amely politikai részvételben nem befogadó mindkét/bármely nemmel szemben. Itt egy lehetséges ellenvetés azt mondhatná, hogy az EU mindössze leír-

18 Ez a szakasz teljes egészében arra épül, hogy az angolban a magyartól eltérően vannak nyelvtani nemek, és ezek sajátos jelentésmozzanatokat hordoznak. A magyar fordítás itt csak alig tudja követni az angolt, de eredményeink teljes bemutatásának érdekében nem akartam lemondani az egész szakaszról – K. M.

19 Az elemzésnek ezzel a részével valamennyire eltérünk a többi diskurzuselem esetében használatos módszerünktől: a 'nemi előfeltevések' esetében a priori elemeket adunk az elemzéshez (jelesül azt, hogy ha az EU demokratikus, akkor nem lehet nemi alapon kirekesztő, valamint azt az elkötelezettségünket, hogy az ideál természetét kutassuk, legyen az demokratikus vagy másmilyen), míg a többi esetben a diskurzuselemek az elemzés során emelkedtek ki anélkül, hogy korábban meglevő normatív elkötelezettségeinkből bármi hozzájuk adódott volna. Noha ettől a nemi előfeltevések sajátos esetekké válnak, ez nem teszi őket haszontalanokká.

20 Ezt a körülírást az angol 'agency' jelentésében használom. – K. M.

ja a keleti jelentkezőket, és hogy ez a folyamat vezet ezekhez a szövegekhez. Azonban azon túl, hogy a pusztán leírás nem elfogadható számunkra mint modell, a jelentkező országokbeli helyzet leírása csak a három tényt magyarázza. A fennmaradó 22 esetben, amikor az EU absztrakt módon írja le a politikai részvételt és pozíciókat, csak 5 esetben választja a befogadó nyelvhasználatot, noha a nyelvhasználat szabad választása. Valójában, ha az EU elkötelezte volna magát a befogadó demokratikus ideál mellett, akkor a kirekesztő nyelvhasználatra egyáltalán nem volna példa. Mivel az EU nem választja a befogadó nyelvhasználatot, ez a normatív mérce azt mutatja, hogy az EU ideálja – amelyet a jelentkezők elé tár – nem demokratikus. Ez ellentmondásban van az EU alapattitűdjével, amelyet a többi diskurzuselem képvisel, amelyek hierarchikus sorrendbe állítják a felsőbbrendű EU-t és az alsóbbrendű jelentkezőket.

Az országvélemények egésze felfedi a törekvéseket a keleti jelentkezők 'hiány' és 'akadályok' diskurzuselemeken keresztül meghatározására, amelyek szerint azok nem tesznek eleget a felvételükért. Ezek a definíciós törekvések az EU-t a felsőbbrendű kívülálló szerepébe helyezik, aki a meghatározásokon keresztül jut hatalomhoz. A definíciós hatalom a szubjektum és a másik párhuzamos konstrukciójával jár: az országvélemények egyszerre munkálkodnak az EU meghatározásán és a jelentkezőkén. Ez a 'hagyomány' diskurzuselemben válik egyértelművé, ahol az EU diskurzusa az EU-ra mint a civilizációval rokon értelmű hagyomány letéteményesére hivatkozik. A keleti jelentkezők a 'romák'-ról és a 'szociológiai tényezők'-ről szóló diskurzuselemeken keresztül kétértelműként, bizonytalanként és elmaradottként jelennek meg. Egy etnikai kisebbség elleni diszkrimináció civilizálatlan vonás, és a szociológiai tényezők, noha soha nem kerülnek meghatározásra, azt sugallják, hogy a jelentkező országoknak inherens, változatlan lényegük van. A 'romák'-kal kapcsolatos nyelvhasználat kelet-Európa kétértelműségeire utal. A 'vendégszavak' diskurzuselem egzotizizmussal fűszerezi a kelet-európai képet, míg a 'nemi előfeltevések' azt mutatják meg, hogy az EU nem feltétlenül demokratikus befogadó ideált választ.

A vélemények felfedése

A felvilágosodás filozófiai dichotómiát vezetett be kelet-Európa és nyugat-Európa között. Az EU keleti bővítésében ugyanezt a dichotómiát látjuk viszont a tagságra pályázó államokra vonatkoztatva. Az EU itt a felvilágosodás kori nyugat-Európa diszkurzív stratégiáit eleveníti föl: kvantitatív alantaskaként írja le a jelentkezőket, kiemeli ellentmondásos, kétértelmű jellemzőiket, s önmagát a nyugati szubjektum, a civilizáció letéteményeseként állítja be. Az országvéleményekből kiemelt diskurzuselemek ezeket a stratégiákat tükrözik. A 'hiány' diskurzuselem explicit definíciós törekvés az EU részéről, amelynek célja a keleti jelentkezők mint kvantitatív alantaskák konstrukciója. Az 'akadály' diskurzuselem jelzi az előírásokon és azokra való hivatkozásokon keresztül, hogy mi akadályozza meg a jelentkezők felvételét. További példaként a definíciós törekvéseknek, a 'hagyomány' diskurzuselem arra világít rá, hogy csak az EU van a civilizáció birtokában. Szintén a civilizáció kérdését világítja meg a 'romák'-ról szóló diskurzuselem, amelyben morfológiai

változatok hangsúlyozzák a jelentkezők kétértelműségét. A 'szociológiai tényezők' diskurzuselem a jelentkező országok civilizálatlan természetével magyarázza a romák helyzetét. A 'vendégszavak' diskurzuseleme szintén azt illusztrálja, hogy kelet-Európa kétértelmű régió. Végül pedig a 'nemi előfeltevések' diskurzuseleme (amely sajátos eset, mivel felfedéséhez a demokratikus ideál a priori normatív értelmezéséhez folyamodtunk) azt mutatja meg, hogy az EU nem olyan nyelvezetet használ, ami összhangban volna a demokratikus ideál befogadó vonásaival, és ezért beszédmódja ütközik az EU-nak mint a civilizáció letéteményesének bemutatásával.

A keleti bővítés egyedülálló a birodalmiság és a gyarmatosítás történelmében. Áttekinthetetlen politikai folyamat, amely nem közvetlen erőszak, hanem önkéntes függőségek révén növekszik. Az önrendelkezés illúziója lehetővé teszi a jelentkezők számára, hogy a jelentkezés a saját döntésük legyen, hiszen nincsen közvetlen kényszerítés vagy katonai agresszió. Amint erre Godlewska és Smith rámutat, hiba volna azt hinni, hogy a dekolonizációval eljött a birodalmiság vége (Godlewska és Smith 1994: 268). Úgy tűnik, Európában az EU készül elfoglalni a volt Szovjetunió pozícióját és kelet-Európát újfajta birodalmi kontroll körébe vonni. Amint azt Böröcz megjegyzi (ennek a válogatásnak a bevezetőjében), nyugat-Európa történelme nem elválasztható a birodalmiság és a gyarmatosítás történelmétől. Európa eszméje a birodalmiságra épül.

A vizsgált empirikus anyag tanúsága szerint „újraírásra” kerül a felvilágosodás kelet-Európa-képe. Ez fenntartja a distinkciókat, kirekesztést ajánl, és ezáltal táplálja az EU identitását. A domináns nyugat-Európa fogalmával szembeállított, alárendelt kelet-Európa eszméje beágyazódik az EU és keleti tagjelöltjei közötti, az utóbbiak tagsági pályázata kapcsán kialakult párbeszédbe. Az országvélemények alapos elemzése felfedi, hogy az EU hogyan reifikálja az alsóbbrendű kelet-Európát, s ez a kép nem sokban különbözik kelet-Európa felvilágosodás kori kitalálásától.

A felvilágosodás dichotómiája a felsőbbrendű nyugat-Európa és az alsóbbrendű kelet-Európa között a huszadik században megismétlődik a nyugati kapitalizmus és az államszocializmus közötti dichotómiában. A hidegháború időszakában a világ kétpólusú geopolitikai elrendezése globális dimenzióvá emelte ezt a dichotómiát. A felvilágosodás számos ideológiai aspektusára már nem volt szükség, mert a szovjet birodalom léte elégségesnek tűnt mint egyetlen referens és jelző. A Szovjetunió felbomlása után ez a nagymértékű leegyszerűsítés már nem volt lehetséges, de mivel a kelet–nyugat dichotómiára nyugat-Európának diszkurzív szüksége volt, újabb diszkurzív eszközök váltak szükségessé. Ez vezetett oda, hogy visszatértek a keleti alsóbbrendűség felvilágosodás korabeli többoldalú ideológiájához.

Noha a keleti alsóbbrendűség kitalálásának és érvényesítésének eszközei az elmúlt századokban megváltoztak, nem változott a kelet-Európa-hoz való viszony. A modernitás egész időszakában a „Nyugat” kelet-Európát állandóan alsóbbrendűként találta ki és fedezte fel. A hidegháborúban a felvilágosodás filozófiai dichotómiája új terminológiát kapott ugyan, de nem kapott új tartalmat. A hidegháború után kelet-Európa folyamatos kitalálása megőrizte tartalmát, és a kilencvenes években visszatért a felvilágosodás kori ideológiákhoz. A magyarázatot arra, hogy az EU miért „írja újra” a felvilágosodás korabeli dichotómiát, az ország-

vélemények központi jelentősége adhatja. E vélemények állítják fel a bővítés kerekeit. Azt, hogy a keleti jelentkezők hogyan és milyen feltételek mellett kerülhetnek be az EU-ba, először ezek a dokumentumok vázolják fel. Hogy a bővítési folyamat valóban fenntartja a hierarchikus dichotómiát, azt az első országvéleményeket követő éves országjelentésekből lehet látni, amelyekben ugyanez a dinamika mindent áthat, és nincs alternatívája (lásd Kovács írását válogatásunkban). A jelentkező országok is hajlamosak ugyanezt a dinamikát felvállalni hazai használatra készített diskurzusaikban.²¹ Az EU és az EU-tagállamok magas rangú tisztviselői is fenntartják a hierarchiát az EU és a jelentkezők között olyan formában, amelyet Anna Sher (szintén ebben a blokkban) 'di-vízió' elnevezéssel illet. Ezek a fejlemények, valamint a kétsebességes EU-tagság elképzelése arra utalnak, hogy az országvélemények sikeresen találták ki újból kelet-Európát.

Függelék

Az alábbiakban felsoroljuk a tíz országvélemény diskurzuselemeinek valamennyi előfordulását.²² Az oldalszámok a fent megnevezett honlapokról kinyomtatott szövegre vonatkoznak.

Hiány

1. Bulgária 3. o. – nincs köztisztviselői törvény
2. Bulgária 4. o. – nincs ombudsman
3. Bulgária 5. o. – „Nincsen olyan eljárás, amely révén az állampolgárok közvetlenül az alkotmánybírósághoz fordulhatnak.” – “There is no procedure whereby citizens can refer matters directly to the Constitutional Court.”
4. Bulgária 5. o. – még mindig nincs Legfelső Semmitőszék (noha a 4. o. mint létezőről beszél róla).
5. Bulgária 6. o. – nem írta alá sem a Szociális Chartát, sem a kisebbségekről szóló egyezményt; aláírta, de nem ratifikálta az emberi jogi egyezményeket.
6. Bulgária 6. o. – a szegényeknek nehézségeik vannak azzal, hogy ügyvédet szerezzenek az előzetes meghallgatási szakaszban.
7. Bulgária 6. o. – a halálbüntetést nem törölték el.
8. Bulgária 7. o. – az elégtelen finanszírozás miatt a börtönökben rosszak a körülmények.
9. Bulgária 7. o. – az árvaházaknak túl kevés a pénzük.
10. Bulgária 9. o. – nincsenek statisztikák a romákról.
11. Cseh Köztársaság 2. o. – nincsenek szabályok a kisebbségek parlamenti képviselőire vonatkozóan.
12. Cseh Köztársaság 3. o. – nincs népszavazásra vonatkozó eljárás.
13. Cseh Köztársaság 3. o. – a régiók szintjén még nem léteznek önkormányzatok.
14. Cseh Köztársaság 4. o. – „hiányoznak a köztisztviselőkre vonatkozó eljárások” – “absence of civil service procedures”.

²¹ Magyarország esetéről l. Kovács (2001).

²² Eredeti munkánkban a *Függelék* tartalmaz feljegyzéseket, amelyeket itt lefordítottok, valamint idézeteket az EU szövegeiből, amelyeket parafrázálok és amelyeknek angol eredetijét is közlöm – K. M.

15. Cseh Köztársaság 5. o. – még nincs közigazgatási legfelső bíróság.
16. Cseh Köztársaság 5. o. – nincs ombudsman.
17. Cseh Köztársaság 6. o. – a bírák nem megfelelően képzettek és nincs elég tapasztalatuk.
18. Cseh Köztársaság 6. o. – nem ratifikálta a kisebbségekről szóló egyezményt.
19. Cseh Köztársaság 9. o. – nem ratifikálta a kisebbségekről szóló egyezményt, második említés.
20. Cseh Köztársaság 10. o. – nincsenek szabályok a kisebbségek parlamenti képviselőire vonatkozóan.
21. Észtország 2. o. – nincs biztosítva a kisebbségek képviselete.
22. Észtország 4. o. – hiányoznak a képzett köztisztviselők.
23. Észtország 4. o. – a rendőrség nem hatékony.
24. Észtország 5. o. – nincs ombudsman.
25. Észtország 5. o. – a halálbüntetést nem törölték el.
26. Észtország 6. o. – nem írta alá a Szociális Chartát.
27. Észtország 6. o. – a jogi garanciák ellenére a jogi tanácsadás a gyakorlatban nem hozzáférhető.
28. Észtország 6. o. – „A halálbüntetést nem törölték el Észtországban” – második említés – “Capital punishment has not been abolished in Estonia.”
29. Észtország 9. o. – nincs elég pénz és erőforrás az oroszok észtnyelv-tanulásához.
30. Észtország 10. o. – nincs kisebbségi képviseleti törvény.
31. Lengyelország 4. o. – „A rendőrségnek továbbra sincsenek meg a megfelelő eszközei, hogy hatékonyan harcoljon a bűnözés, különösen is a szervezett bűnözés növekedése ellen” – “The police still lack adequate resources to combat effectively the rise in crime and, in particular, organized crime”.
32. Lengyelország 7. o. – nem ratifikálta a kisebbségekre vonatkozó egyezményt és a Szociális Chartát.
33. Lengyelország 7. o. – nem lehetséges ügyvédet szerezni mindaddig, amíg a vádak nem pontosították.
34. Lengyelország 8. o. – a nonprofit szervezetek nem kapnak adókedvezményeket.
35. Lengyelország 8. o. – az újságírók rágalmazásért börtönnel sújthatók, és forrásaik nem élveznek védelmet.
36. Lengyelország 8. o. – noha a zsidó közösség visszakapta a nácik által elvett tulajdonát, ugyanezt a magánszemélyek nem kapták meg.
37. Lettország 2. o. – nincs jogszabály a kisebbségek képviseletére.
38. Lettország 2. o. – akik nem állampolgárok, nem alapíthatnak pártot.
39. Lettország 4. o. – nincsenek köztes kormányzati szintek.
40. Lettország 5. o. – nincsenek szakosodott bíróságok.
41. Lettország 6. o. – az igazságszolgáltatást fejleszteni kell, megfelelő eszközei hiányoznak, hatékonysága nem kielégítő.
42. Lettország 7. o. – nem ratifikálta a Szociális Chartát és nem írta alá a kínzás megelőzéséről szóló egyezményt.
43. Lettország 7. o. – „kevés a képzett ügyvéd” – “shortage of qualified lawyers”.
44. Lettország 7. o. – a halálbüntetést nem törölték el.
45. Lettország 12. o. – „hiányzik az oktatószemélyzet” a nem állampolgár kisebbségek nyelvtanításához – “lack of teaching staff”.
46. Lettország 12. o. – nincs parlamenti képviseletük a kisebbségeknek.
47. Lettország 12. o. – nincs törvény a kisebbségi oktatásról.
48. Litvánia 2. o. – „Már nincsenek specifikus jogszabályok, amelyek garantálnák a kisebbségek képviseletét” – “There are no longer any rules specifically ensuring the representation of minorities”.

49. Litvánia 4. o. – „nincs megfelelő mechanizmus a köztisztviselők felelősségre vonására” – “there is no suitable mechanism whereby public servants can be held accountable”.
50. Litvánia 6. o. – túl kevés a képzett bíró.
51. Litvánia 6–7. o. – a kínzás megelőzéséről szóló egyezményt nem ratifikálta.
52. Litvánia 7. o. – nem írta alá a Szociális Chartát.
53. Litvánia 7. o. – a köztisztviselőket és a rendőrtisztteket nem lehet felelősségre vonni.
54. Litvánia 7. o. – a halálbüntetést nem törölték el.
55. Litvánia 9. o. – „Litvániának nincs megfelelő törvénye a pornográfia és a gyermekek szexuális zaklatása ellen” – “Lithuania has no appropriate legislation against pornography or against the sexual abuse of children”.
56. Litvánia 9. o. – „A vilniusi hatóságok nem tartották be arra vonatkozó ígértüket, hogy a szovjet rezsim által hozott, emberiség elleni bűntettekkel vádolt személyek rehabilitálására irányuló intézkedéseket eltörlik” – “Nor have the authorities in Vilnius kept their promise to annul the measures, illegally taken by the Soviet regime, to rehabilitate persons suspected of crimes against humanity”.
57. Litvánia 10. o. – nem ratifikálta a kisebbségekről szóló egyezményt.
58. Litvánia 10. o. – az alkotmány nem garantál kollektív kisebbségi jogokat.
59. Litvánia 10. o. – kisebbségi nyelveket csak tolmács útján lehet bírósági tárgyaláson használni.
60. Magyarország 3. o. – a szükségállapokra vonatkozó törvényjavaslatot még nem fogadták el.
61. Magyarország 4. o. – a rendőrségi törvény egyes részeinek alkotmányossága megkérdőjelezhető.
62. Magyarország 4. o. – a közigazgatásban dolgozók képzettsége nem megfelelő.
63. Magyarország 6. o. – „Az igazságszolgáltatás még nem minden szinten működik kielégítően” – “Justice does not yet operate in a satisfactory way at all levels in Hungary”.
64. Magyarország 6. o. – még nem írta alá a Szociális Chartát.
65. Magyarország 7. o. – a védelemhez való jogot nem minden csoport gyakorolhatja egyenlően.
66. Magyarország 7. o. – nincs médiatörvény.
67. Magyarország 7. o. – a médiapiac nem nyitott külföldi befektetők részére.
68. Magyarország 8. o. – a Genfi Menekültügyi Egyezményt csak az európai menekültekre vonatkozóan írta alá.
69. Magyarország 8. o. – nem történtek rendszeres intézkedések a rendőri brutalitás ellen.
70. Románia 4. o. – nincs köztisztviselői törvény.
71. Románia 4. o. – nincs felügyelete annak, hogy a parlament egyes védelmi döntéseket hogyan hagy jóvá.
72. Románia 4. o. – „A helyi hatalomgyakorlást akadályozza a helyi kormányzati alkalmazottakra vonatkozó hivatalos szabályrendszer hiánya, valamint a helyi hatóságok korlátozott anyagi eszközei” – “The exercise of local authority is hampered by the lack of an official regulatory framework for local government employees and by local authorities’ limited financial resources”.
73. Románia 4. o. – „Gondot okoz a köztisztviselői törvény hiánya és a kivételesen alacsony fizetések” – “The lack of a civil service act and particularly low salaries pose problems”.
74. Románia 5. o. – „A román rendőrség brutalitása ellen nem mindig léptek fel” – “Acts of brutality by the Romanian police force have not always been prosecuted”.
75. Románia 5. o. – a bírák elhagyják pályájukat a magánszektor és a jobb fizetések miatt.
76. Románia 6. o. – az ombudsman hatásköre nem meghatározott.

77. Románia 6. o. – az igazságszolgáltatás nem működik megfelelően, hiány van képzett bírákból, hiányzik a felszerelés.
78. Románia 7. o. – nem ratifikálta a Szociális Chartát.
79. Románia 7. o. – nem megfelelő a rendőrség tevékenysége feletti igazságszolgáltatási ellenőrzés.
80. Románia 8. o. – a menedékjogért folyamodók igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése nem megfelelő.
81. Románia 8. o. – a rendőrség általi embertelen bánásmód büntetésére nincs törvényi előírás.
82. Románia 9. o. – „A gyermekek jogai hosszú ideje aggodalomra adnak okot Romániában” – “The rights of the child have long been a matter for concern in Romania” – a gyermekvédelem hiánya megszegi Románia nemzetközi kötelezettségeit.
83. Románia 11. o. – „az alapvető jogok tiszteletben tartásával kapcsolatos számos hiányosság” – “a number of shortcomings with regard to respect for fundamental rights”.
84. Románia 11. o. – „ha a magyar kisebbség jól integráltnak tűnik, ugyanez nem mondható el a romákról (cigányokról)” – “even if the Hungarian minority seems well integrated ... the same cannot be said for the Roma (gypsies)”.
85. Románia 11. o. – a gyermekvédelmi reformok még nem hoztak eredményt.
86. Szlovákia 2. o. – „az intézmények működése Szlovákiában számos nehézségbe ütközik” – “the operation of institutions in Slovakia has encountered a number of difficulties”.
87. Szlovákia 3. o. – „A parlament Szlovákiában nem olyan körülmények között végzi munkáját, amelyek megfelelnek a demokrácia normális működési szabályainak” – “Parliament in Slovakia does not carry out its duties in conditions which comply with the normal rules for the operation of democracy”.
88. Szlovákia 3. o. – „Az ellenzék jogait nem teljesen tartják tiszteletben” – “The rights of the Opposition are not fully respected”.
89. Szlovákia 3. o. – nincsenek arra irányuló rendelkezések, hogy az ellenzék arányos számú parlamenti mandátumot kapjon.
90. Szlovákia 3. o. – „A parlamenti képviselők mandátumának, valamint a parlament munkáját szabályozó procedúráknak a tiszteletben tartása nem mindig garantált” – “Respect for the mandates of members of parliament and the procedures governing the work of Parliament is not always guaranteed”.
91. Szlovákia 4. o. – „A mostani kormány nem teljes mértékben tartja tiszteletben más intézmények feladatait és felelősségeit, és hozzáállása gyakran túlmegy a demokráciában hagyományosan elfogadott konfrontációkon” – “the present government does not fully respect the role and responsibilities of the other institutions and frequently adopts an attitude which goes beyond the confrontations traditionally accepted in a democracy”.
92. Szlovákia 5. o. – nincs civil ellenőrzés alatt a titkosszolgálatok tevékenysége.
93. Szlovákia 6. o. – még nem fogadták el az ügyészségi törvényre vonatkozó javaslatot.
94. Szlovákia 6. o. – nincs ombudsman.
95. Szlovákia 7. o. – „a bírának javukra válna, ha függetlenségükre erősebb garanciák léteznének” – “judges would benefit from stronger guarantees of their independence”.
96. Szlovákia 10. o. – a kisebbségeknek nincsenek kollektív jogaik.
97. Szlovákia 10. o. – a kisebbségek parlamenti képviseléről nincs rendelkezés.
98. Szlovákia 10. o. – még nincs kisebbségi nyelvtörvény.
99. Szlovénia 4. o. – „pillanatnyilag nincs törvény, amely garantálná a közigazgatási intézkedések átláthatóságát” – “no law at present guaranteeing openness in measures taken by the administration”.
100. Szlovénia 6. o. – a bíróságok nem hatékonyak.

101. Szlovénia 7. o. – nem ratifikálta a kisebbségekről szóló egyezményt, sem nem írta alá a Szociális Chartát.
102. Szlovénia 8. o. – korlátozzák a külföldiek földtulajdonát.

Akadály

1. Cseh Köztársaság 6. o. – „Az igazságszolgáltatás helyzete a Cseh Köztársaságban komoly kihívást jelent az ország EU-integrációja számára” – “The situation of the courts in the Czech Republic constitutes a major challenge for the country’s integration to the European Union”.
2. Észtország 11. o. – „Észtországban olyan intézkedésekre van szükség, amelyek meggyorsítják az állampolgárság elnyerésének folyamatát, hogy az orosz anyanyelvű nem állampolgárok jobban integrálódjanak az észt társadalomba” – “Estonia needs to take measures to accelerate naturalization procedures to enable the Russian-speaking non-citizens to become better integrated into Estonian society”.
3. Lengyelország 4. o. – „A helyi önkormányzatok önállósága továbbra is számos akadályba ütközik, és továbbfejlesztésre szorul” – “Local authority autonomy continues to meet with obstacles on numerous fronts and must be further developed”.
4. Lengyelország 8. o. – „Továbbra is vannak bizonyos nehézségek a magánélethez való jog, valamint az otthon sérthetlensége tiszteletben tartásában” – “Certain difficulties persist with regard to respect for privacy and the right of inviolability of the home”.
5. Lengyelország 11. o. – „Lengyelországnak be kell fejeznie azon procedúrák kidolgozását, amelyek révén kárpótlásban részesülhetnek azok, akiknek a tulajdonát a nácik vagy a kommunisták elvették” – “Poland needs to complete procedures for compensating those whose property was seized by the Nazis or Communists”.
6. Lettország 8. o. – „A menedéjogért folyamodók helyzetének javulnia kell a hamarosan elfogadandó törvényjavaslat hatására, amely az ilyen személyekről rendelkezik Lettországban” – “The position of asylum-seekers should improve with the forthcoming adoption of an act governing the status of such people in Latvia”.
7. Lettország 11. o. – „A lett hatóságoknak módot kell keresniük arra, hogy könnyebben állampolgárságot kapjanak az »állam nélküli« gyermekek, akik Lettországban születtek” – “The Latvian authorities must consider ways to make it easier for stateless children born in Latvia to become naturalized”.
8. Lettország 11. o. – a nem állampolgárok még a helyhatósági választásokon sem szavazhatnak.
9. Lettország 12. o. – az állampolgárok és a nem állampolgárok közötti különbségeket csökkenteni kell.
10. Lettország 13. o. – „Továbbra is fenn kell tartani az erőfeszítéseket az igazságszolgáltatás működésének javítására, valamint a korrupció leküzdésére” – “Efforts to improve the operation of the judicial system and to intensify the fight against corruption need to be sustained”.
11. Litvánia 8. o. – „Az ilyen tevékenységek (lehallgatás előtti hivatalos végzések) megfelelő jogi alapra kell, hogy kerüljenek” – “An appropriate legal basis for such actions [warrants before wiretaps] should be laid down”.
12. Litvánia 9. o. – „A jelenlegi helyzet nem teszi lehetővé Litvánia számára, hogy aláírja a kínzás, valamint az embertelen és megalázó bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezményt” – “The present state of affairs prevents Lithuania from ratifying the European convention for the prevention of torture and inhuman and degrading treatment”.
13. Litvánia 9. o. – „a zsidó istentiszteleti helyek rendőri védelmére van szükség” – “police protection is needed for Jewish places of worship”.

14. Románia 6. o. – „A valódi alkotmányos ellenőrzés igen nagy akadálya Romániában az, hogy az alkotmánybíróság határozatait a parlament kétharmados többséggel felülbírálhatja” – “The fact that the Constitutional Court’s rulings can be overturned by a two-thirds majority of Parliament is a major obstacle to genuine constitutional control in Romania”.
15. Románia 7. o. – „Vannak bizonyos akadályai ama jog érvényesítésének, hogy senkit ne tartóztassanak le önkényesen” – “There are certain obstacles to the exercise of the right not to be arbitrarily arrested”.
16. Románia 8. o. – „A titkosszolgálatok jelentős hatalma veszélyezteti a magánélethez való jog tiszteletben tartását” – “Respect for privacy is endangered by the considerable powers of the secret services”.
17. Románia 8. o. – „A törvény előtti egyenlőség tekintetében a homoszexuálisok visszaéléseknek vannak kitéve amiatt, hogy pontatlan a »közbotrány« kifejezés tartalma, amennyiben azt a homoszexuális cselekedetekre alkalmazzák” – “As regards equality before the law, homosexuals are exposed to abuses by the vagueness of the term ‘public scandal’ as applied to homosexual acts” – vö. Litvánia 9. o., ahol nincs törvény a pornográfiairól – a szex mindig politikai és polgári jogok kérdése.
18. Románia 10. o. – a romákat „viszonylag gyakran támadják meg rendőrök vagy átlagemberek, és ezek a tettek büntetés nélkül maradnak” – Roma “are quite often assaulted by police officers or members of the public, offences that go unpunished”.
19. Románia 10–11. o. – „Fontos, hogy a kormány felgyorsítsa az integrációs intézkedéseket” – “It is important that the Government step up the integration measures”.
20. Románia 11. o. – „Szükséges a romák számának megbízható felmérése, valamint további információszerezés a helyzetükről” – “Further information is needed on the situation of the Roma and a reliable assessment of their numbers”.
21. Románia 11. o. – az intézményeket „a törvények nagyobb tiszteletére kell alapozni” – institutions “need to be anchored by greater respect for the primacy of law”.
22. Románia 11. o. – „még sok a tennivaló a korrupció felszámolása, a bíróságok munkájának javítása és az egyéni szabadságoknak a rendőrségtől való védelme érdekében” – “much still remains to be done in rooting out corruption, improving the working of the courts and protecting individual liberties from the activities of the police”.
23. Szlovákia 5. o. – „A hasonló, intézményközi konfliktus messze túlmegy azon, ami normálisan elfogadható a demokratikus politika keretében” – “Such inter-institutional conflict goes well beyond what is normally acceptable in democratic politics”.
24. Szlovákia 5. o. – „A kormány arra is törekedett, hogy ellenőrzési módszereit kiterjessze a civil társadalom számos területére” – “The government also sought to extend its methods of exercising control over various sectors of civil society”.
25. Szlovákia 6. o. – „Szlovákiában az igazságszolgáltatás függetlensége számos szempontból akadályoztatik” – “The independence of the judicial system in Slovakia is impeded in a number of respects”.
26. Szlovákia 8. o. – a kormány befolyásolja a médiát.
27. Szlovákia 9. o. – a rendőrség embertelen bánásmódot alkalmaz.
28. Szlovákia 10. o. – „azonban feszült a viszony a kormány és a magyar kisebbség között” – “there are nevertheless some tensions between the government and the Hungarian minority”.
29. Szlovákia 11. o. – „Ezt a kétértelmű helyzetet súlyosbítják a kormánynak a magyar kisebbséget érintő bizonyos intézkedései, mint például a magyar kulturális egyesületeknek adott támogatások csökkentése, vagy a kétnyelvű bizonyítványok megszüntetése a magyar iskolákban” – “This ambiguous situation is further aggravated by certain government decisions concerning the Hungarian minority such as reductions in the subsidies granted to Hungarian cultural associations and the cessation of bilingual school reports in Hungarian schools”.

30. Szlovákia 11. o. – a romák szkinhederőszak célpontjai.
31. Szlovákia 11. o. – „jelentős erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy az igazságszolgáltatás függetlenségét erősebb garanciák védjék, és hogy megfelelő körülmények között működjön. A korrupció elleni harcot is hatékonyabbá kell tenni” – “substantial efforts will have to be made to provide better guarantees of the independence of the judicial system and of satisfactory conditions for its operation. The fight against corruption also needs to be made more effective”.
32. Szlovákia 12. o. – a magyarokkal való bánásmódon is javítani kell.
33. Szlovénia 2. o. – a nemzetgyűlésnek jobb személyzetre van szüksége, hogy „képes legyen törvényhozói funkciója ellátására, különösen is az európai integráció fényében” – National Assembly needs better staff “to enable it to fulfill its legislative functions, notably in the context of European integration”.
34. Szlovénia 8. o. – „A parlamentnek el kell fogadnia a szükséges törvényeket” ahhoz, hogy külföldieknek is lehessen földjük – “Parliament must adopt the necessary rules” to allow foreigners to own land.
35. Szlovénia 10. o. – „Az igazságszolgáltatás működése számos területen javításra szorul, akárcsak a kommunista rezsim által elvett földeknek az eredeti tulajdonosokhoz való visszajuttatása. A korrupcióellenes erőfeszítéseknek hatékonyabbnak kell lenniük” – “Certain improvements still need to be made in terms of the working of the judicial system and the restoration to the original owners of property expropriated by the Communist regime. Efforts to combat corruption need to be more effective”.

Hagyomány

1. Bulgária 2. o. – „A parlamenti képviselők a mentességek hagyományos körét élvezik” – “Members of Parliament enjoy a traditional array of immunities”.
2. Cseh Köztársaság 2. o. – a parlamenti képviselőknek „hagyományos mentességeik vannak” – MPs have “traditional immunities”.
3. Észtország 2. o. – „A parlamenti képviselők a szokásos mentességeket élvezik” – “Members of Parliament enjoy the conventional immunities”.
4. Lengyelország 2. o. – „A parlamenti képviselők a mentességek hagyományos körét élvezik” – “Members of Parliament enjoy a traditional array of immunities”.
5. Lettország 2. o. – „A parlamenti képviselők a mentességek hagyományos körét élvezik” – “MPs enjoy a traditional array of immunities”.
6. Litvánia 2. o. – „A parlamenti képviselők a mentességek hagyományos körét élvezik” – “Members of Parliament enjoy a traditional array of immunities”.
7. Litvánia 3. o. – „Az elnök az államfők hagyományos jogköreit gyakorolja” – “The President exercises the traditional prerogatives on a Head of State”.
8. Magyarország 2. o. – „A parlamenti képviselők rendelkezésére áll a mentességek hagyományos rendszere” – “Members of Parliament have a traditional system of immunities”.
9. Románia 2. o. – „A parlamenti képviselők a szokásos mentességekkel rendelkeznek” – “Members of Parliament enjoy the usual immunities”.
10. Románia 3. o. – „Az államfő szokásos hatalmán túl az elnök meghatározó szerepet játszik az ország intézményes és politikai életében” – “In addition to the usual powers of a head of state, the president plays a major role in the institutional and political life of the country”.
11. Szlovákia 4. o. – „a mostani kormány nem teljesen tiszteli a többi intézmény szerepét és felelősségét, és gyakran olyan hozzáállásról tanúskodik, amely túlmegy a demokráciákban hagyományosan elfogadott konfrontációkon” – “the present government does not fully respect the role and responsibilities of the other institutions and

frequently adopts an attitude which goes beyond the confrontations traditionally accepted in a democracy”.

12. Szlovénia 2. o. – „a képviselők a szokásos parlamenti mentességeket élvezik” – “MPs enjoy the usual parliamentary immunities”.

Romák²³

1. Bulgária 8. o. – „cigányok (romák)” a szakaszt kezdő százalékok között – “gypsies (Romanies)”.
2. Bulgária 8. o. – „A cigányok (romák) továbbra is jelentős diszkriminációt szenvednek el” – “The gypsies (Romanies) continue to suffer considerable discrimination”.
3. Bulgária 9. o. – „a cigányok számáról megbízható felmérés” – “a reliable survey of the numbers of gypsies”.
4. Bulgária 9. o. – „a roma (cigány) lakosság” – “the Romany (tzigane) population”.
5. Cseh Köztársaság 8. o. – „számos cseh állampolgárságú cigány (roma)” – “a number of gypsies (Roma) of Czech nationality”.
6. Cseh Köztársaság 9. o. – „cigányok (romák)” a százalékoknál – “gypsies (Roma)” percentages.
7. Cseh Köztársaság 10. o. – „azonban a romák helyzete” – “situation with regard to the Roma, however”.
8. Cseh Köztársaság 10. o. – „egyek romákat kiutasítottak” – “some Roma were expelled”.
9. Cseh Köztársaság 10. o. – „a roma lakosság” – “the Roma population”.
10. Cseh Köztársaság 11. o. – „a romákat érintő diszkrimináció” – “discrimination affecting the Roma”.
11. Lengyelország 10. o. – „Beclések szerint 40 000 roma (cigány) van” – “There are an estimated 40 000 Roma (gypsies)”.
12. Lengyelország 10. o. – „A romák (vagy cigányok), akik kevesen vannak Lengyelországban” – “The Roma (or gypsies), who are few in number in Poland”.
13. Magyarország 7. o. – „a külföldiek és a cigányok egyes csoportjai” – “certain categories of foreigners and gypsies”.
14. Magyarország 9. o. – „cigányok (romák)” a százalékoknál – “gypsies (Roma)” percentages.
15. Magyarország 10. o. – „A cigányoknak (romáknak) sajátos helyük van” – “The gypsies (Roma) have a special place”.
16. Magyarország 10. o. – „a cigányok (romák) még mindig gyakran támadások áldozatai” – “the gypsies (Roma) are still frequently subjected to attacks”.
17. Magyarország 10. o. – „a cigányok (romák) áldozatok” – “the gypsies (Roma) are victims”.
18. Magyarország 11. o. – „az elmúlt években megnőtt a cigányok (romák) és a magyar lakosság többi része közti esélyegyenlőtlenség” – “inequality of opportunity between the gypsies (Roma) and the rest of the Hungarian population has increased in recent years”.
19. Magyarország 11. o. – „javult a cigányok (romák) oktatása” – “the education of the gypsies (Roma) has improved”.
20. Magyarország 11. o. – „A cigányok (romák) a munkaerőpiacon is diszkriminációnak vannak kitéve” – “The gypsies (Roma) are also subject to discrimination on the labor market”.

23 Mint azt már feljebb (l. 13. jegyzet) említettem, az angol morfológiai variánsokat nem áll módomban magyarul visszaadni, és így a sokszínűség érzékeltetésére az angol eredetik szolgálnak. – K. M.

21. Magyarország 11. o. – „csökkenteni a cigányok (romák) és a magyar lakosság többi része közti esélyegyenlőtlenséget” – “reduce the inequality of opportunities between the gypsies (Roma) and the rest of the population”.
22. Magyarország 11. o. – „a cigányokkal kapcsolatos ügyeket koordináló tanács azóta ...” – “The Council for coordinating matters concerning the gypsies has since the ...”.
23. Magyarország 11. o. – „a cigányprogramért felelős bizottság” – “The Committee for the Gypsy Programme”.
24. Magyarország 11. o. – „a cigányközösség szociális problémái” – “social problems encountered by the gypsy community”.
25. Magyarország 11. o. – „a romák (cigányok) számára védelmet és igazságosságot biztosítani” – “ensure justice and protection for the Roma (gypsies)”.
26. Románia 10. o. – „százalékok a „romákról (cigányokról), akik becslések szerint a lakosság 5–7%-át teszik ki” – percentages for “Roma (gypsies) who are estimated to make up 5–7% of the population”.
27. Románia 10. o. – „A romák, akik a lakosság jelentős százalékát adják” – “The Roma, who account for a considerable percentage of the population”.
28. Románia 11. o. – „Szükséges a romák számának megbízható felmérése, valamint további információszerezés a helyzetükről” – “Further information is needed on the situation of the Roma and a reliable assessment of their numbers”.
29. Románia 11. o. – „ha a magyar kisebbség jól integráltnak tűnik, ugyanez nem mondható el a romákról (cigányokról)” – “even if the Hungarian minority seems well integrated ... the same cannot be said for the Roma (gypsies)”.
30. Szlovákia 9. o. – „a cigányok vagy romák” aránya – percentages of “gypsies or Roma”.
31. Szlovákia 11. o. – „A cigányok vagy romák, akik száma megnőtt Szlovákiában a szétválás után” – “The gypsies or Roma, whose numbers grew in Slovakia after partition”.
32. Szlovákia 12. o. – „A romák (cigányok) helyzete” – “The position of the Roma (gypsies)”.
33. Szlovénia 10. o. – „a roma (cigány) közösség sajátos természete” – “the special nature of the Roma (gypsy) community”.
34. Szlovénia 10. o. – „a cigányok védelméről szóló speciális törvény” – “A special law on the protection of gypsies”.

Szociológiai tényezők

1. Bulgária 8. o. – „Társadalmi helyzetük nehéz, és ebben szociológiai tényezők is szerepet játszanak a diszkrimináció mellett” – “Their social position is difficult, though here sociological factors play a part alongside the discrimination”.
2. Cseh Köztársaság 10. o. – „Társadalmi helyzetük gyakran nehéz (noha ezért valamilyen mértékben szociológiai tényezők felelősek)” – “Their social situation is often difficult (though sociological factors to some extent account for this)”.
3. Lengyelország 10. o. – „Gyakran élnek nehéz szociális körülmények között ..., amelyeket közösen eredményeztek a szociológiai tényezők, valamint az, hogy a hatóságok képtelenek megfelelő mértékben figyelembe venni sajátos helyzetüket” – “They frequently live in situations of social hardship ... as a result of a combination of sociological factors and a failure by the authorities to take sufficient account of the special nature of their situation”.
4. Magyarország 11. o. – „Ezt a helyzetet nagymértékben szociológiai tényezők magyarázzák” – “This situation can largely be explained by sociological factors”.
5. Románia 10. o. – „Amellett a diszkrimináció mellett, amelyet a lakosság többi részétől szenvednek el, szociológiai és kulturális tényezők felelősek bizonyos mértékben nagyon nehéz társadalmi helyzetükről” – “Besides the discrimination they suffer from

the rest of the population, sociological and cultural factors account to some extent for their very difficult social situation”.

6. Szlovákia 11. o. – „Társadalmi helyzetük gyakran nehéz, noha ebben szociológiai tényezők is szerepet játszanak” – “Their social position is often difficult, although here sociological factors play a part”.

Kétnyelvűség

1. Észtország 3. o. – körzeteik megnevezése: 'maakond'.
2. Lengyelország 2. o. – „a parlament két házból áll – a Sejm ...” – “Parliament consists of two chambers – the Sejm ...”.
3. Lengyelország 2. o. – „a szenátus tagjait olyan egységekben választják, amelyek megnevezése: 'voivodships’”.
4. Lengyelország 4. o. – „Helyi szinten a kormányzat szervezésének alapja a 49 'voivodships', amelyekben a helyi kormányzó vagy 'voivod' képviseli a központi kormányzatot” – “Government at regional level is organized on the basis of (49) voivodships, in which the voivod or local governor represents central government”.
5. Lengyelország 4. o. – „a 'voivodships' és a helyi önkormányzatok szintje között létezik egy helyi közigazgatási szint, amely megnevezése: 'powiats’” – “an intermediate tier of decentralized administration between the municipalities and the voivodships ('powiats’”).
6. Lettország 2. o. – „A parlamentnek egyetlen háza van, amelynek megnevezése: Saeima” – „Parliament consists of a single house – the Saeima”.
7. Litvánia 2. o. – „A parlamentnek egyetlen háza van, amelynek megnevezése: Seimas” – „Parliament consists of a single house – the Seimas”.
8. Románia 3. o. – „A központi kormány az ország közigazgatását a megyék (judets) hatáskörébe utalta” – “Central government has devolved the administration of the country to the counties (*judets*)”.

Nemi előfeltevések

1. Bulgária 2. o. – a köztársasági elnököt hímneműnek tételezik.
2. Cseh Köztársaság 3. o. – a köztársasági elnököt hímneműnek tételezik.
3. Cseh Köztársaság 3. o. – a körzetek vezetőit hímneműnek tételezik.
4. Cseh Köztársaság 5. o. – magánszemély is fordulhat az alkotmánybírósághoz, ha „úgy ítéli meg, hogy az ő (hím- és nőnemű alak) alapvető jogai sérültek” – “considers his/her fundamental rights to have been infringed”.
5. Észtország 3. o. – az államelnök, „amennyiben ő (hím- és nőnemű alak) nem tudja ezt a többséget megszerezni” – President of the Republic: “If he/she cannot command that majority”.
6. Észtország 3. o. – a miniszterelnök „mielőtt ő (hím- és nőnemű alak) kormányt alakíthat” – Prime Minister: „Before he/she can form a government”.
7. Észtország 5. o. – az igazságügy-minisztert hímneműnek tételezik.
8. Lengyelország 5. o. – az elnök hímnemű – ténykérdés.
9. Lengyelország 6. o. – az ombudsmant hímneműnek tételezik.
10. Lettország 3. o. – a köztársasági elnököt hímneműnek tételezik.
11. Lettország 5. o. – a főállamügyészt hímneműnek tételezik.
12. Lettország 10. o. – „Az állampolgárság megszerzésének feltétele egy olyan vizsga, amelyen a kérelmező (hím- és nőnemű alak) bizonyítja lett nyelvtudását” – “The acquisition of citizenship depends on passing an examination where the applicant must demonstrate his/her knowledge of the Latvian language”.
13. Litvánia 2. o. – a köztársasági elnököt hímneműnek tételezik.

14. Litvánia 3. o. – a kormányzókat hímneműnek tételezik.
15. Litvánia 5. o. – az ombudsmanokat hímneműnek tételezik.
16. Litvánia 6. o. – a köztársasági elnököt hímneműnek tételezik.
17. Magyarország 5. o. – a legfőbb ügyészt hímneműnek tételezik.
18. Románia 5. o. – a főállamügyészt hímneműnek tételezik.
19. Románia 6. o. – az ombudsmant hímneműnek tételezik.
20. Szlovákia 3. o. – a köztársasági elnököt hímneműnek tételezik.
21. Szlovákia 4. o. – a miniszterelnököt hímneműnek tételezik.
22. Szlovákia 6. o. – az igazságügy-miniszter hímnemű – ténykérdés.
23. Szlovénia 3. o. – a köztársasági elnököt hímneműnek tételezik.
24. Szlovénia 6. o. – az ombudsman hímnemű – ténykérdés.
25. Szlovénia 6. o. – „Az alkotmány 162. cikkelye értelmében bármely személy, aki (hím- és nőnemű alak) be tudja bizonyítani, hogy ügye bíróságra tartozik, jogosult azt bíróság elé vinni” – “Pursuant to Article 162 of the Constitution any person who can demonstrate that he or she has a case to bring may bring it before the court”.

A magyar változat *Kovács Melinda* munkája

Hivatkozott irodalom

- Böröcz, József (2000): The Fox and the Raven: The European Union and Hungary Renegotiate the Margins of “Europe”. In *Comparative Studies in Society and History*, 42(2)(okt.): 847–875. (Korábbi változata magyarul: Térkép e táj. Az EU–magyar párbeszéd. *Kritika*, 4: 2–9.)
- Böröcz, József (2001): Döntés és indoklása – avagy miként szivárog a szubsztancia a formális jogba az Európai Unió keleti bővítése kapcsán. In *Replika*, 43–44: 193–220.
- Comaroff, John L. (1997): “Images of Empire, Contents of Conscience: Models of Colonial Domination in South Africa” in Cooper, Frederick and Laura Ann Stoler. In *Tensions of Empire*. Berkeley: University of California Press.
- Cooper, Frederick és Ann Laura Stoler (1997): *Tensions of Empire*. Berkeley: University of California Press.
- European Commission. “Commission Opinion on Bulgaria’s Application for Membership of the European Union.” Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/bulgaria/op_07_97/index.htm
- European Commission. “Commission Opinion on the Czech Republic’s Application for Membership of the European Union.” Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/czech/op_07_97/index.htm
- European Commission. “Commission Opinion on Estonia’s Application for Membership of the European Union.” Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/estonia/op_07_97/index.htm
- European Commission. “Commission Opinion on Hungary’s Application for Membership of the European Union.” Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/hungary/op_07_97/index.htm
- European Commission. “Commission Opinion on Latvia’s Application for Membership of the European Union.” Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/latvia/op_07_97/index.htm
- European Commission. “Commission Opinion on Lithuania’s Application for Membership of the European Union.” Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/lithuania/op_07_97/index.htm
- European Commission. “Commission Opinion on Poland’s Application for Membership of the European Union.” Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/poland/op_07_97/index.htm

- European Commission. "Commission Opinion on Romania's Application for Membership of the European Union." Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/romania/op_07_97/index.htm
- European Commission. "Commission Opinion on Slovakia's Application for Membership of the European Union." Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovakia/op_07_97/index.htm
- European Commission. "Commission Opinion on Slovenia's Application for Membership of the European Union." Brussels: 1997. http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovenia/op_07_97/index.htm
- Godlewska, Anne és Neil Smith (szerk.) (1994): *Geography and Empire*. Oxford: Blackwell.
- Ginzburg, Carlo (1989): *Clues, Myths and the Historical Method*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Jovanović, Miroslav (1997): "Probing Leviathan: the Eastern Enlargement of the European Union." In *European Review*, 4 (okt.).
- Kovács, Melinda (2001): "Communicating past each other? The EU and Hungary's discursive construction of one another". Paper presented at the Sixth Annual World Convention of the Association for the Study of Nationalities. Columbia University, április 6.
- Said, Edward W. (1979): *Orientalism*. New York: Vintage Books. (Magyarul: *Orientalizmus*. Péri Benedek [ford.]. Budapest: Európa, 2000.)
- Wolff, Larry (1994): *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.

Az 5. lj. hivatkozásának címei:

- http://europa.eu.int/comm/enlargement/bulgaria/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/czech/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/estonia/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/hungary/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/latvia/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/lithuania/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/poland/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/romania/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovakia/op_07_97/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovenia/op_07_97/index.htm